

Nordisk Kongres for Kyrkegarde 6.september 2017

INLEDNING & BAKGRUND

Järva Begravningsplats

Järva Begravningsplats är inte en traditionell inhägnad begravningsplats där begravningsplatserna utgörs av anonyma och administrativa gravkvarter. Istället är det fritt tillgängligt och liggande i et rekreativt vardagslandskap.

Konceptet bakom **Järva Begravningsplats** är att begravningsplatserna placeras ut som mindre, självständiga och solitära begravningsöar runt omkring i landskapet, vilket bildar utgångspunkt för skapandet av en modern begravningsplats.

Landskapets karaktär på **Järva Begravningsplats** ska inte förvandlas till en symbolisk gestaltad kyrkogård. I stället ska landskapet uppfattas som något "ready-made" som i sig självt rymmer många historier och många slags landskap.

Järva begravningsplats ligger i ett kulturlandskap där områdets naturvärden förhöjs genom utvecklingen av begravningsplatsens nya funktioner, nya landskap och framtida drift och vård.

Järva Begravningsplats ska fungera både som begravningsplats och rekreationsområde, och det är därför en övergripande arkitektonisk målsättning att se till så att det skapas värdiga och vackra ramar runt begravningsfunktionen vilka inte begränsar rekreationslivet..

Järva Begravningsplats är som landskap öppet och tillgängligt för alla, en demokratisk parksituation, anlagd med en öppen infrastruktur som gör begravningsplatsen tillgänglig från alla håll.

På **Järva Begravningsplats** kan en sammansmältning av dåtid, nutid och framtid uppnås. Gravar från vikingatid och medeltid skapar tillsammans med nya gravskick och gravformer en integration i tid och rum, mellan gammalt och nytt - och mellan olika kulturyttringar och traditioner.

Järvafältets Begravningsplats ges identitet utifrån tanken att vi som människor visserligen är lika och att vi alla ska dö, men att vi har olika sätt att umgås med döden på. "Öarna" vill se olika ut, beroende på religion och tradition.

På **Järva Begravningsplats** bör det vara den enskilda personen som formulerar sorgens mönster och dess fysiska gestaltning, inte samhällets administration av begravningsplatser. De unika platserna skapar variation i det fysiska uttrycket, men också en lyhördhet för den enskilde besökarens behov.

Järva Begravningsplats anläggs som separata begravningsöar vilket möjliggör en anpassningsbar utbyggnadsstrategi. Uppdelningen i mindre enheter skapar flexibilitet och bidrar till att tillgodose många olika traditioner och religiösa sedvänjor inom ramarna för de separata begravningsöarna.

Alla gravplatser på **Järva Begravningsplats** utförs med inbördes variation, i miljövänliga och hållbara material, som i uppdrag behandlas särskilt och platsspecifikt. Det är viktigt att begravningsplatsen sköts i samklang med platsens höga naturvärden.

En begravningsplats til en växande storstad

Stockholm är en storstad i tillväxt. Redan 2020 räknar man med att Stockholm kommer att ha en miljon invånare och en befolkning som representerar ett brett spektrum av kulturer och bakgrunder. Nya begravningsplatser med plats för olika traditioner och religioner är därför en nödvändighet.

För Stockholms stad innebär den nya begravningsplatsen en satsning av samma omfattning som när Skogskyrkogården söder om Stockholm anlades för mer än 100 år sedan. Den arkitekttävlingen som trycktes internationellt under 2010 av Stockholms Kykegardsforvaltning utformades, at den nya begravningsplats ska ses som ett led i utvecklingen av Järva friområde och är tänkt att ge mervärde åt de närliggande bostadsområdena, såväl arkitektoniskt som rekreativmässigt.

En begravningsplats för nordvästra Stockholm

Redan när planerna för de nya stadsdelarna vid Järvafältet tog form under 1960-talet fanns det planer för en begravningsplats i området. Kyrkogårdsnämnden har under årens lopp gjort flera begäran till kommunfullmäktige i frågan. Lokala initiativ, exempelvis medborgarförslag, har också aktualiserat behovet av en begravningsplats. Under senare år har dessutom behovet av nya kistgravar i nordvästra Stockholm blivit allt mer akut. De senaste utbyggnaderna vid Spånga kyrkogård och Räcksta begravningsplats kommer endast kunna täcka behovet de närmaste åren. En ny begravningsplats på Järvafältet ska ses som en satsning som ska täcka behovet många år framöver.

Järvabegravningsplats och Vision Järvalyftet 2030

Satsningen på en ny begravningsplats är en del av Järvalyftet och även en del av Vision Järva friområde 2030. Ambitionen är att bygga en begravningsplats som också kan bidra till identitet och samhörighet för de boende vid Järvafältet. Stadsdelarna runt Järvafältet byggdes 1965-75, som en del av det svenska miljonprogrammet, vilket hade till syfte att lösa den bostadsbrist som då rådde. Här bor idag mer än 60 000 människor. En stor del av befolkningen har sitt ursprung i andra länder och kulturer. Många av boendemiljöerna är idag i behov av upprustning. Förhoppningen är att Järvalyftet ska bli annorlunda. Här samarbetar staden och ett stort antal aktörer i en bred och långsiktig satsning, med fokus både på "hårda" och "mjuka" frågor och med ambitionen att lyfta Järva.

Igelbäckens Kultureservat och Vision Järva friområde 2030

Platsen för den nya begravningsplatsen ligger inom Igelbäckens Kultureservat som sedan 2006 är skyddat enligt miljöbalken. Syftet med reservatet är att för framtiden bevara ett rikt kulturlandskap med stort värde för friluftslivet, den regionala grönstrukturen och Stockholms biologiska mångfald.

Vision Järva friområde 2030 syftar till att lyfta fram Järvafältet som en plats för möten. Satsningar görs på att förbättra gång- och cykelstråk, och förstärka entréer till reservatet och visionen är att även skapa nya mötesplatser som exempelvis ett utomhusbad. Begravningsplatsen ska ses som en möjlighet till en ny mötesplats på fältet och har också ambitionen att förstärka platsens natur- och kulturvärden.

Landskapet som "readymade"

Det befintliga landskapet ses som "readymade" och det är en central idé i beskrivningen av Järvafältet och Igelbäckens Kulturresevat och bildar utgångspunkt för begravningsplatsens koncept, där vi tar fasta på det värdefulla i det sammansatta kulturlandskapet. Ett landskap som under lång tid har utvecklat ett mönster med spår efter olika kulturella bruk. Ett landskap med historier som är lätta att läsa. Från forntidsfynden och åkermarkernas nyttofunktioner, via wasteland och deponi, till det nuvarande rekreativa friluftsområdet och vidare fram mot den kommande begravningsplatsen. Ett kulturlandskap där områdets naturvärden förhöjs genom utvecklingen av begravningsplatsens nya funktioner, av nya landskap och av framtida skötsel och underhåll.

Skala och gränser

Konceptet bygger på att begravningsöarnas gränser och entréer etablerar en lätt märkbar gräns, med en passande mellanskala mellan det stora landskapet och den enskilda människan – en mellanskala som samtidigt humaniserar platsen. Gränser och entréer får således en mänsklig funktion. Istället för att inhägnat hela området, är alla begravningsplatserna anläggs som små begravnings"öar", enskilda enheter, runt omkring i landskapet. Gränser och entréer till begravningsöarna får således en funktion som är extra viktig att framhäva och formge. Gränser och entréer ska på ett tydligt sätt upprätta mindre "horisonter" i det större landskapet.

Mellanrum och öar

Landskapet ska i framtiden användas både till rekreation och begravning. För att förena dessa målsättningar är det viktigt att skapa klara gränser mellan de döda och de levande, så att det blir lätt och enkelt att förstå var det finns begravningsfunktioner och var det finns rekreativområden. Det är därför en övergripande arkitektonisk målsättning att se till att det skapas värdiga och vackra ramar runt begravningsfunktionen vilka inte begränsar rekreativlivet.

Principiellt ska dessa ramar byggas och fungera som begravningsöar på tre olika sätt. Som gränser i landskapet som **byggda hägn** av trä och sten, genom nedsänkta **ha-ha-diken** och slutligen som **lätta markeringar** av sten för andra gravskick än kistgravar.

Mellanrummen mellan öarna blir på så vis rumsligt varierade och frigörande, så att vardagslivet kan existera sida vid sida med olika begravningskick och ritualer.

Namngivning och kvarter

Med utgångspunkt i den överordnade landskapsläsningen urskiljs särskilda nyanser, rumsliga detaljer och potentiella berättelser i det kulturlandskap som begravningsöarna inplaceras i. Öarnas utformning "tar färg av" landskapets karaktär och grupperas med hjälp av namngivna begravningskvarter. Begravningskvarterens namngivning reflekterar landskapets berättelse, är identitetsskapande och bildar landmärken i landskapet.

De 10 namngivna begravningskvarteren är: TALLSKOGEN, BLANDSKOGEN, HÖGÅKRARNA, ÅKERKANTERNA, SLÄNTEN, GLÄNTORNA, POPPELÖN, TALLDUNGARNA, HUSEN, och VÅTMARKERNA.

GESTALTNINGSPLAN

Framtidens begravningsplats på Järvafältet

Detaljplanen innebär i korthet att ett drygt 40 ha stort område på och runt Granholmstoppen kan inrymma avgränsade begravningskvarter – Öar- som läggs ut i landskapet. Detaljplanen omfattar också möjlighet till två ceremonilokaler och en servicebyggnad, ny infrastruktur samt anläggande av våtmarksområden som också har funktionen av biologiska reningsanläggningar för yt- och dränvatten.

Den föreslagna begravningsplatsen vid Järva kan bli en naturlig integrerad del i det samhällsliv som finns runt Järvafältet. På många sätt kan den också bli en plats som gör nya möten möjliga. Människor som sällan tar sig ut på fältet får en anledning till detta, möten mellan olika kulturer blir möjliga eftersom det här kommer att finnas utrymme för många olika gravskick och begravningstraditioner.

Också placeringen, i relativt nära anslutning till bostadsområdena runt fältet, kan bidra till att knyta samman stadsdelarna och på ett naturligt sätt integrera begravningsplatsen i samhällslivet. Begravningsplatser eller kyrkogårdar har historiskt sett varit viktiga bidrag för att stärka hembygdkänslan bland boende.

Traditionellt har nya begravningsplatser byggts ut genom att ett större område avsatts och inhägnats och till och med av biskopen vigts in som begravningsplats.

Denna typ av inhägnad stänger ute besökare som skulle kunna använda marken på annat sätt, för exempelvis rekreation, trots att det kan dröja många decennier innan marken tas i anspråk för begravningsändamål.

Till skillnad mot den traditionella 1900-tals begravningsplatsen stängs inte hela området in och avgränsas formellt för begravningsändamål. En långsam och flexibel utbyggnad gör att områden som inte tas i anspråk i ett initialt skede, och troligtvis under lång tid kan användas till andra ändamål. Det kan vara betesdrift i samarbete med Hästa gård, utrymme finns kvar för koloniträdgårdar och det allmänna friluftslivet. En sådan flexibilitet saknas ofta i de traditionella 1900-tals kyrkogårdarna.

Om att använda kyrkogårdar som parker och naturområden

”Kyrkogården är inte bara till för de döda utan även för de levande” är ett uttryck som alltmer präglar planeringen av nya begravningsplatser i norra Europa. Idag används många befintliga begravningsplatser allt mer som parker, gröna oaser och för det rörliga friluftslivet. Skogskyrkogården och Norra begravningsplatsen är populära joggings- och cykelstråk och till och med platser för lekaktiviteter som pulkaåkning och drakflygning. Detta oavsett om det finns ordningsföreskrifter och skyltar som vädjar om ro och stillhet på begravningsplatsen. Kyrkogårdsförvaltningen tar emot många synpunkter från allmänheten kring detta, såväl positiva som negativa. Innerstadskyrkogårdarna möter ett allt större besöksstryck som önskar använda platserna som parker, för pic-nic och andra aktiviteter. Enligt lokala ordningsföreskrifter får besökarna inte ta med hunden in på kyrkogården eller begravningsplatsen – en föreskrift som efterlevs i allt mindre grad.

Öarna ger med sin utformning en tydlighet i vad som tillåts utanför och innanför de avgränsade begravningsområdena. Det bör fortfarande vara möjligt att anlägga promenadstråk mellan begravningsöarna, att plocka svamp och blommor, att bedriva fårskötsel mm.

Gestaltungsplanens grundelement

Gestaltungsplanen utmärks av fem strukturerande grundelement: **Landskapsvägen, Det blå, Det gröna, Öarna** och **Det byggda**.

Landskapsvägen

Järva Begravningsplats är inrättad så att infrastrukturen ökar tillgängligheten för alla besökare till området och inte bara besökare till begravningsöarna.

Landskapsvägen binder ihop landskapets alla delar till en samlande landskapsberättelse. Landskapsvägen slingrar sig fram genom landskapet - från de låglänta områdena i söder och öster med våtmarker och ångar, upp på slänterna och plåtåerna, till den högsta punkten på Granholmstoppen. Och så vidare ner igen, över slänterna som vetter mot nordväst och till åkerkanterna i nordväst med utsikt över Hästa Gård och det öppna fältlandskapet.

Vägstrukturen är omarbetad från tidigare programförslag så att man i allt väsentligt slipper vändzoner.

Landskapsvägen ger tillgänglighet till alla begravningskvarter, byggnader och Granholmstoppen med en lutning på högst 1:20.

Det blå - vatten

Genom att bland annat ta bort dräneringen av Hästa Träsk skapas möjlighet för att anlägga ett nytt stort våtmarksområde i sydväst. Våtmarkerna består av vattenspeglar och gräsängar, vilket skapar en speciellt karaktärsfull landskapsberättelse. Inte minst vattenspeglarna får stor betydelse för rekreationen i hela området och förhöjer områdets naturvärde.

Det gröna - vegetation

Befintlig vegetation används som utgångspunkt. Tillägg, förtätning och röjning kommer att genomföras i den mån de rumsliga, kulturlandskapsmässiga och gestaltungsplanmässiga förhållandena tillåter.

Nyplanteringar föreslås med syfte att förstärka den för platsen övergripande landskapskaraktären enligt beskrivningen i avsnitt "Landskapsläsning".

Öarna

Landskap och begravningskvarter.

Begravningsöarnas utformning "tar färg av" landskapets karaktär och bildar grupper i form av namngivna begravningskvarter. Öarnas gränser markeras i landskapet som **byggda hägn**, genom nedsänkta **ha-ha diken**, och som **lätta markeringar** för andra gravskick än kistgravar. En grupp av besläktade entrébyggnader erbjuder vindsydd och olika faciliteter. De markerar ingången till de enskilda öarna. Tillsammans med gränserna bildar dessa entréer en mellanskala mellan det stora landskapet och den enskilda människan.

Det byggda

Planen innefattar två ceremonibyggnader samt en större servicebyggnad. Ceremonibyggnaderna placeras dels vid det nya vattenområdet i sydöst, dels på Granhomstoppens östra sluttning. Servicebyggnaden ligger centralt placerat så att den syns från det som i dag är den primära anslutningsvägen. Ambitionen är att dessa funktioner integreras i landskapet på samma sätt som begravningsöarna. Byggnaderna står som självständiga enheter i landskapet. Såväl ceremonibyggnaderna som servicebyggnaden har en högkvalitativ utformning som skänker värdighet till området.

Etappindelning, anpassningsbarhet och effektivitet

Anläggningen av begravningsplatserna som separata begravningsöar möjliggör en anpassningsbar utbyggnadsstrategi. Tack vare sin slutna form kommer öarna fungera som färdiga enheter även i en inte fullt utarbetad version av planen.

Första etappen har en areal på 18 ha och inrymmer 3000 kistgravar med möjlighet till en mångfald av gravskick och gravmönster. Under första etappen blir ceremonibyggnad 1 på 300 m² och servicebyggnaden på 300 m² plus 300 m² garage uppförda.

Den fullt utarbetade planen kan inrymma 9.000 kistgravar, 10.000 andra typer av gravar och en ceremonibyggnad 2 på 300 m². Servicebyggnad har en utbyggnadsmöjlighet på 100 m².

Kristine Jensen august 2017

Landskabsarkitekt, professor, PhD